

Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1937. годину, књига VIII, приредила Нада Петровић, Предговор др Александар Животић, Архив Југославије, Београд 2013 (710)

Зборник докумената *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1937. годину*, књига VIII, приређивача Наде Петровић представља наставак едиције Извори за историју међународних односа 1930–1940 у издању Архива Југославије започету 2005, а која ће обухватати 11 књига. У осмој књизи сабрани су месечни извештаји настали у периоду од јануара до децембра 1937.

Догађаји на међународној политичкој сцени 1937. низали су се један за другим. Број извештаја који је стижао у Министарство иностраних послова Краљевине Југославије током те године наставио је да прати тренд успостављен претходних година, нарочито 1936. и из месеца у месец бивао све већи. Западне силе, свесне да се ситуација у Европи и свету променила, покушале су да међусобним споразумима и пактовима са другим државама ослабе захтеве ревизионистичких сила Немачке и Италије. Немоћ пред Немачком и Италијом све више је нагонила Велику Британију и Француску на покушај споразумевања са њима и задовољења њихових апетита. Рат у Шпанији који се разбуктао претходне године указао је на другачије позиције великих европских сила. Британска и француска политика немешања у унутрашњи сукоб у Шпанији трпела је пораз за поразом услед све јаснијег ангажовања италијанских и немачких трупа. Током читаве 1937. размењивале су се посете званичника широм Европе, потписивали се споразуми и успостављали договори на највишим нивоима који су требали да спрече даље тоњење Европе, а са њом и читавог света у рат, суштински су само одложили за кратко избијање оружаног сукоба ширих размера. Први у низу великих споразума био је „Дентлменски споразум“ између Велике Британије и Италије почетком јануара 1937. који је требало да доведе до дугорочније стабилности у средоземном региону а у ствари је значио пораз Британије. Немачка спољна политика током 1937. ишла је ка томе да реши питање централне Европе. Свечани дочек Мусолинија у Берлину показао је светској јавности да је између те две земље постигнут договор о битним међународним питањима, нарочито по питању прикључења Аустрије Немачкој. Чемберленова влада, стојећи на становишту да је са Немачком могуће постићи договор, приликом посете министра Халифакса Берлину новембра 1937. јасно је ставила до знања да се Немачка неће спречавати у евентуалном присаједињењу Аустрије. Влада Народног фронта у Француској током 1937. доживела је промену на свом челу: уместо Леона Блума дошао је Камил Шотан. Покушаји социјалних реформи и побољшања стања у земљи нису се показали успешним и само су онемогућили Француску да одлучније реагује на спољно-политичком плану. Немоћ западних сила пред све отворенијим територијалним претензијама Хитлера била је више него очигледна. Изгледало је да Хитлер има одрешене руке да оствари своје циљеве. Неизвесност у Европи само се продубила.

Усложњавање међународних односа није заобишло ни југословенску државу која се нашла у озбиљној економској и политичкој кризи. Унутрашње међунацио-

налне трзавице које су се осећале од њеног настанка, сукоби на границама, ревизионизам суседа, немоћ савеза у којима се Југославија налазила – Мале антанте и Балканског пакта осликавале су позицију Југославије током 1937. Политика промене курса у спољној политици коју је започела влада Милана Стојадиновића доласком на власт 1935. достигла је кулминацију током 1937. о чему *Извештаји МИП КЈ* исцрпно обавештавају. У спољној политици Југославије, 1937. година протекла је у проналажењу решења за сопствени положај. Њена дипломатија током 1937. била је изузетно активна. Са Француском се закључује нови уговор који се разликовао у многоме од претходног из 1927. Приликом посете Милана Стојадиновића Лондону, Југославија се повезује са Великом Британијом у којој види базу за спречавање италијанског утицаја у Средоземљу. Са Бугарском се потписује *Споразум о пријатељству* који је изазвао привремене несугласице у односима са Румунијом и Грчком. Мала антанга и даље постоји али Стојадиновићу постаје све јасније да је она превазиђен пакт. За југословенску спољну политику најважнији догађаји током 1937. везани су за односе са Италијом и то потписивање *Пакта о пријатељству са Италијом* 25. марта 1937. и *Уговора о економској размени* којим је изгледало да је Југославија коначно решила проблем са својим до тада најмоћнијим суседом, који се одрекао претензија на Далмацију.

Држећи се принципа утврђеног 1930. Министарство иностраних послова Краљевине Југославије и током 1937. наставило је да шаље извештаје разврстане по земљама, који осликавају значајније политичке, дипломатске и привредне догађаје у Европи.

Осма књига *Извештаја Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1937. годину* сачињена је од 156 извештаја из 17 држава: Албаније, Аустрије, Белгије, Бугарске, Велике Британије, Грчке, Египта, Италије, Мађарске, Немачке, Палестине, Пољске, Румуније, Турске, Француске, Чехословачке, Шпаније. Године 1937. није било посебних извештаја из балтичких и скандинавских земаља, САД, Јужне Америке, а ни извештаја из Друштва народа које су ранијих година слали делегати Сталне делегације Краљевине Југославије. Одлуке Друштва народа и његових органа помињу се у извештајима из других земаља, нарочито у извештајима из Турске по питању санџака Александрете.

По устаљеној пракси ови извештаји представљају коначне кумулативне извештаје који су настали на основу целих текстова, делова текстова, цитата извештаја посланика, дописника Централног пресбиора, генералних конзула и конзула. Као што је случај и код ранијих година изнад назива држава назначено је у ком су одсеку Политичког одељења МИП-а КЈ написани делови месечних извештаја. По утврђеном принципу МИП КЈ се делио на шест политичких одсека, док су *Извештаји МИП-а КЈ за 1937.* настали радом четвртог, петог и шестог политичког одељења МИП-а КЈ.

Током 1937. дошло је до бројних премештања посланика Краљевине Југославије и именовања нових о чему се даје посебна информација у Напомени приређивача, у виду списка земаља са именима посланика Краљевине Југославије изузев Палестине, где Краљевина Југославија није имала посланство већ генерални конзулат. За дипломатског представника КЈ у Палестини приређивач је дао податке у месечном извештају за децембар, где се налази и извештај из Палестине.

Година 1937. посебно је значајна за праћење спољне политике владе Милана Стојадиновића. Извештаји сведоче да је европска јавност са великом пажњом пратила кораке које је предузимала Стојадиновићева влада нарочито потписивање по-

литичког и привредног споразума Југославије са Италијом 25. марта 1937. *Извештаји* исцрпно говоре о овом споразуму, а такође и о Стојадиновићевој посети Риму децембра 1937.

Попут ранијих година извештаји из Немачке посебно су опсежни и прате национал-социјализам који је постао најважнији елемент свих аспеката живота у земљи. Извештаји доносе информацију да су све европске владе и страна штампа из својих углова пропратиле четворогодишњицу доласка Хитлера на власт, као и забрану примања Нобелове награде Немцима. Значајан простор добила је унутрашња политика влада Народног фронта у Француској као и многи међудржавни споразуми, преговори и конференције закључени током 1937. и то Центлменски споразум, југословенско-бугарски Споразум о пријатељству, састанци Мале антанте, Нионска конференција и многи други.

Структуру књиге *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1937.* чине: Предговор др Александра Живоћића, Напомене приређивача Наде Петровић, основни текст архивске грађе са напоменама дат у хронолошком низу; индекс личних имена са назначеним функцијама и положајима које су наведене личности имале током 1937, географски индекс са етимологијом географских појмова, попис коришћених архивских фондова и збрики. У 287 напомена дати су приказ међународних политичких догађаја, коментари стране штампе, објашњења одређених појмова и израза, биографије водећих политичких личности и друга обавештења неопходна за боље разумевање основног текста. Као и код претходних књига едиције приређивач се придржавао основних методолошких начела и упутстава о објављивању архивске грађе, у циљу очувања њене целовитости и аутентичности.

Осмом књигом *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије за 1937.* у склопу едиције „Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије 1930–1940“ Архив Југославије потврђује велику важност објављивања архивске грађе. Значај ове књиге али и читаве едиције за истраживаче и друге заинтересоване читаоце огледа се у могућности паралелног праћења европске и југословенске дипломатије у бурним годинама које су претходиле Другом светском рату.

(Драган Теодосић)

Љубодраг Димић, Александар Раковић, Миладин Милошевић (ур.), Југославија – Индонезија 1945–1967: истраживања и документа, Београд, Архив Југославије, 2014 (535)

Објављивање прворазредне архивске грађе представља један од најважнијих подухвата у ширењу научне и друштвене свести о важним историјским догађајима и процесима. Последњих година Архив Југославије је несумњиво предњачио на нашим просторима у резултатима објављивања савремене архивске грађе која се односи на унутрашњу, а нарочито на спољну политику југословенске државе, како Краљевине, тако и социјалистичке Југославије. Управо у домену историје спољне политике социјалистичке Југославије, осим зборника докумената која се тичу односа Београда са два суперсилама, САД и СССР-ом, све више долазе до изражаја тежње да се кроз вредну архивску грађу представе резултати, вероватно и најзначајнијег дела спољне политике послератне Југославије, политике несврстаности и односа са најважнијим ванблоковским земљама Трећег света, међу којима је истакнуто улогу играла и Индонезија и њен председник Ахмед Сукарно.

Зборник који је пред нама садржи бројну архивску грађу о југословенско-индонезанским односима, похрањену у фондовима Архива Југославије, пре свега у фонду Кабинет председника Републике (КПР), и Дипломатског архива Министарства спољних послова Републике Србије. Сам зборник садржи 227 докумената (стр. 95–509) из ових архивских фондова који покривају билатералне политичке и економске односе две земље, личне односе председника Тита и председника Сукарна, сусрете на врху и сусрете других државних званичника обе земље, бројне анализе унутрашњеполитичких и спољнополитичких прилика у Индонезији. Ова архивска документа прате и пробрани текстови листа *Политика* који пружају прве информације које је Југославија имала о Индонезији после Другог светског рата (511–519). Иначе, сам зборник обухвата временски период од двадесет година 1947–1967, то јест од првих дипломатских докумената која су пратила дешавања у овој далекој земљи, па све до првог контакта председника Тита и наредног председника Сухарта.

На овај начин, ми се кроз колекцију важних докумената упознајемо са првим југословенским виђењима Индонезије, даљим развојем политичких односа у светлу глобалног Хладног рата, видимо динамичан лични однос Тита и Сукарна током њихових бројних сусрета од средине 1950-их до средине 1960-их година, али и постепено нестајање те блискости у другом делу овог периода. Лично дознајемо велику количину драгоцених информација о унутрашњим приликама у Индонезији, о спољној политици Цакарте, о Сукарновом односу са ванблоковским земљама, али и великим силама, нарочито са НР Кином, а пратимо и бројне анализе у вези са до нас неразјашњеним пучем крајем 1965. који је довео и до Сукарновог пада две године касније. Самим тим, ова колекција архивске грађе може послужити не само у даљем проучавању југословенско-индонезанских односа, већ представља и прави рудник података о историји савремене Индонезије, нарочито њене спољне политике, те је њен општи значај тиме и још већи.

Зборник је опремљен врло богатом и детаљном уводном студијом (7–89) којом су три приређивача настојала да дају преглед свеобухватних политичких, економских, друштвених, културних и војних односа између Југославије и Индонезије

током првих двадесет година. Сама уводна студија обилује драгоценом документарном грађом која се појављује и у оквиру овог зборника, а и шире, а уводи се и важна страна стручна литература о Индонезији. Пошто југословенско-индонежански односи до сада нису били предмет неке значајније научне анализе, осим када то читамо кроз архивску грађу, тиме је и још већи значај ове уводне студије као пионирске синтезе овог билатералног односа и она, заиста, представља књигу за себе унутар овог зборника архивске грађе.

На страницама уводне студије пратимо историју почетака дипломатских односа, прве контакте званичника двеју земаља, утицај великих сила на еволуцију будућих односа. Упознајемо се са карактеристикама индонежанског и југословенског погледа на свет, различитим полазним тачкама њиховог несврстаног опредељења у светској политици, видимо Сукарнове звездане тренутке на Бандуншкој конференцији и на светској позорници у наредним годинама, али се упознајемо и са бројним унутрашњим потешкоћама које потресају Индонезију од краја 1950-их, а утичу и на билатералне односе са Југославијом. Још важније је разумети у овој студији и узроке постепеног слабљења односа Београда и Џакарте почетком 1960-их, када су се раније највећи заговорници несврстане стратегије постепено нашли на супротстављеним странама у обликовању политичког идентитета Трећег света у Хладном рату. У том светлу, аутори прате еволуцију Сукарнових односа са великим силама, нарочито у вези са питањима Западног Иријана и Малезије, оправдано посвећујући знатну пажњу односима Индонезије и НР Кине, јер је у тој последњој фази Пекинг постао револуционарно упориште Сукарнове регионалне, али и глобалне политике. Они, исто тако, анализирају све познате појединости око поменутог пуча 1965. и после, бацајући још светла на хаотичну ситуацију у том периоду, док се спроводио усиљен трансфер власти између председника Сукарна и армије, пре свега генерала Сухарта, будућег председника.

Узимајући све у обзир, овде се ради о веома значајној публикацији која нам, на исцрпан и добро обавештен начин, представља све појединости југословенско-индонежанских односа у периоду 1947–1967, али нам открива и појединости југословенског глобалног утицаја у једном важном периоду. Ово штиво представља неопходну полазну тачку како за историчаре и политикологе, тако и за све заинтересоване, које се баве проблемима југословенске спољне политике, политике несврстаности, али и за све оне који желе да више дознају о савременој историји Индонезије и Азије. Надамо се да ће нас и у наредном периоду Архив Југославије обрадовати још неким истакнутим зборницима архивске грађе о глобалном домаћају југословенске политике током деценија Хладног рата.

(Јован Чавошки)

Југословенско-алжирски односи 1956–1979, приредили Миладин Милошевић, Нада Пантелић, Београд, Архив Југославије, 2014, (972)

У издању Архива Југославије, у оквиру серије „Документа о спољној политици Југославије“, изашао је зборник докумената о југословенско-алжирским односима од 1956. до 1979. године, који су приредили Миладин Милошевић и Нада Пантелић. Објављивање зборника представља наставак сарадње Архива Југославије и Националног архива Алжира, која се одвија на темељу Меморандума о сарадњи, и чији су досадашњи резултати били приређивање изложбе о југословенско-алжирским односима у Београду и Алжиру 2012. и организовање међународне научне конференције у Алжиру јануара 2013. Као и до сада, и у остварењу најновијег пројекта веома важну улогу одиграла је Амбасада Демократске Народне Републике Алжир у Београду и Његова екселенција амбасадор Абделкадер Месдуа, који је најзаслужнији што се зборник објављује, осим на српском, и на француском језику. Текстове су на француски језик превеле Ана Марић и Јасмина Петровић.

На почетку књиге налазе се поздравне речи Миладина Милошевића, в. д. директора Архива Југославије и амбасадора Алжира Абделкадера Месдуа, на српском и француском језику (стр. V–XII) и уводна студија *Југославија и Алжир* аутора Љубодрага Димића и Драгана Богетића (стр. XIII–XXXII). Димић и Богетић на основу грађе Архива Југославије и Дипломатског архива Министарства спољних послова Републике Србије дају кратак преглед предисторије односа Југославије и Алжира, представљају интензивну и разноврсну подршку и помоћ Југославије борби алжирског народа за слободу од 1954, прве састанке југословенских и алжирских привремених представника и покушаје југословенског врха да посредује између алжирских бораца и француских власти. Аутори потом приказују југословенски став и улогу у процесу остваривања независности Алжира, почев од званичног признања алжирске Привремене владе на конференцији у Београду 5. септембра 1961, преко потписивања Евијанских споразума марта 1962. до спровођења референдума у Алжиру 1. јула 1962. На крају се описује развој односа Југославије и Алжира од 1962. до краја 70-их година, приказују се ток и садржина тих односа, успони и падови, размена бројних државних, партијских, парламентарних, привредних, културних делегација, итд. Посебна пажња је посвећена преписци и узајамним посетама највиших државних функционера и разговорима који су у тим приликама вођени. Сажето су наведене теме о којима је Јосип Броз Тито у својству југословенског председника разговарао са алжирским председницима Ахмедом Бен Белом, Хуари Бумедијеном и Шадли Бенцедидом. Радило се о питањима из међусобних билатералних односа и унутрашњег развоја две земље, али и о значајним међународним проблемима и кризама (разоружању, нуклеарној опасности, блоковима, арапско-израелским сукобима, борби афричких народа за независност, колонијализму, проблемима неразвијености и друго), усаглашавању ставова по тим питањима и о развоју и концепцији покрета несврстаности.

Главни и најобимнији део књиге чине документа на српском (1–444), и на француском језику (445–954). На самом крају се налазе регистар личних имена на српском и француском (955–969), изузетно користан за сналажење у овом обимном

и садржајном зборнику, као и списак скраћеница, такође на српском и француском језику (971–972).

Зборник сачињавају укупно 103 документа које су приређивачи изабрали из фонда Кабинета Председника Југославије (837) који се чува у Архиву Југославије, а тичу се односа Југославије и Алжира у временском опсегу од 1956. до 1979. године. Документа су објављена хронолошки, по времену настанка. Први је телеграм Мулај Мербаха, генералног секретара Алжирског националног покрета маршалу Титу упућен из Берна 3. маја 1956, а последњи је порука председника Југославије Јосипа Броза Тита генералном секретару партије ФЛН и председнику Алжира Шадли Бенцедиду упућена из Карађорђева 13. фебруара 1979. Свега пет објављених докумената је настало крајем 50-их година, 37 током 60-их, а 61 током 70-их година 20. века. По форми, у питању су личне поруке, писма, телеграми које су међусобно размењивали алжирски и југословенски највиши руководиоци (укупно 65), као и и белешке, записници, стенографске белешке вођене током сусрета, посета и разговора највиших званичника Алжира и Југославије и декларације и заједничка саопштења која су дата том приликом (укупно 38). Разговори су вођени у оквиру укупно 14 посета и сусрета, и то 10 у Југославији (јуна 1959, септембра 1961, марта 1964, октобра 1966, јуна 1967, августа 1969, октобра 1973, фебруара 1976, јануара 1978, јула 1978), а четири у Алжиру (априла 1965, новембра 1969, октобра 1977, маја 1979).

Од личности, са југословенске стране је доминирао Јосип Броз Тито који је учествовао у скоро свим разговорима две стране и слао или примио све писане поруке које су објављене у овом зборнику. Од других југословенских личности, као учесници разговора или преписке појављују се Милош Минић, Едвард Кардељ, Коча Поповић, Александар Ранковић, Владимир Поповић, Марко Никезић, Вељко Влаховић, Јосип Врховец, Владимир Бакарић, Цемал Биједић, Нијаз Диздаревић, Стеван Доронић и други. Са алжирске стране као учесници разговора и преписке истичу се личности које су обављале дужност председника Алжира Ахмед Бен Бела, Хуари Бумедијен и Шадли Бенцедид, председници привремене владе Алжира Ферхат Абас и Бен Јусуф Бен Кеда, министар спољних послова Абделазис Бутефлика, министар за индустрију и енергетику Белаид Абдесалем, амбасадори Алжира у Београду Редха Малек, Тајеб Булхаруф и М. Ј. Дмарлатрус, и други. У неколико случајева југословенски и алжирски званичници се појављују као посредници и преносиоци порука руководиоца других земаља (порука председника Гвинеје Секу Туреа, писмо принца Нородома Сиханука, порука председника Египта Мохамера Анвар ел Садата).

Садржај докумената је веома разноврстан. У почетку се углавном ради о молбама алжирских бораца за помоћ у борби за независности, залагање у Организацији уједињених нација и посредовање у преговорима са Француском. Касније поруке и разговори тичу се унутрашњег стања и привредних кретања у Алжиру и Југославији, билатералних односа и могућности и потребе за унапређењем привредне, културно-просветне и политичке сарадње. У више наврата је анализирана међусобна сарадња, истицани резултати и успеси и критиковани проблеми, препреке и недостаци. Међутим, највећи део садржаја објављених докумената тиче се међународне ситуације, криза у међународним односима, империјализма и колонијализма, односа великих сила и блоковске поделе света, трке у наоружању, рада Организације уједињених нација, развоја социјализма у свету, деловања националних и револуционарних ослободилачких покрета, борбе земаља Трећег света за независност и равноправност и препрека у њиховом политичком и друштвено-економском развоју, а

посебно конституисања и развоја покрета несврстаности, итд. Јосип Броз Тито је са алжирским званичницима размењивао информације о стању у две земље, подстицао међусобну сарадњу, преносио утиске и информације са путовања и сусрета са лидерима других земаља, пре свега ставове о политици суперсила, Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза, и несврстаних земаља Азије и Африке. Као тема у разговорима стално се појављивала криза на Блиском и Средњем истоку и арапско-израелски ратови, али често и друга међународна кризна жаришта, посебно у Средоземљу и Африци (Кипар, Ангола, Мозамбик, Западна Сахара, Либан, итд.), али и другим деловима света (Кашмир, Вијетнам, Чехословачка, итд.). Саговорници су углавном имали иста гледишта о светским проблемима и међусобној сарадњи, али понекад су износили и различите ставове (о концепцији политике несврстаности, о начинима решавања арапско-израелског сукоба и другим питањима). Поруке и разговори су били пријатељски и срдачни, пуни поштовања и уважавања, прожети алжирском захвалношћу због помоћи и подршке у тешким тренуцима борбе за слободу, испуњени задовољством због постигнутих резултата у међусобним односима али и жељом да се односи и сарадња даље унапреде и интензивирају.

Значај публикавања овог зборника архивских докумената, историјских извора првог реда, огроман је пре свега за младе историчаре и њихово бављење темама из југословенско-алжирских односа, билатералне сарадње две земље, односа њихових лидера, места у међународним односима током друге половине 20. века, погледа на кључна питања, а посебно на кризне ситуације и проблеме којима је обилазила међународна ситуација у посматраном периоду. Поред тога, зборник може бити користан и дипломатама, политичарима, као и широј заинтересованој јавности. Корисности и приступачности зборника докумената значајно доприноси објављивање превода докумената на француски језик, чиме се њихова садржина не представља само алжирској јавности већ и широком кругу научника, политичара, дипломата и јавних радника на међународном плану. Књига остаје један од сведока интензивних и пријатељских односа две земље и народа у тешким годинама које су биле испуњене борбом за националну независност Алжира, осамостаљење и налажење места у међународним односима, као и политичким потресима, друштвеним трвењима и тежњом за економским и културно-просветним напретком на унутрашњем плану у обе земље. Стога ова књига представља важно историјско сведочанство, значајан допринос науци и култури Алжира и сада Србије, као и допринос и подстрек разумевању и даљем развоју блиских и разноврсних односа између две земље.

(Драгомир Бонцић)

Миладин Милошевић, Нада Пантелић, Југославија – Сједињене Америчке Државе. Поруке председника Југославије и Сједињених Америчких Држава (1944–1980), Архив Југославије, Београд, 2014 (354)

Спољна политика социјалистичке Југославије тренутно представља једну од историографски најинтригантнијих тема која заокупља истраживачку пажњу низа домаћих и страних историчара. Питања и проблеми везани за сам начин вођења југословенске спољне политике, за међународни положај југословенске државе у хладноратовски подељеном свету, специфичности њеног лавирања између Истока и Запада с чврстим ослоном у Покрету несврстаних земаља чине живи мозаик историје који упркос огромном труду и резултатима низа историчара још увек представља непознаницу. Југословенска дипломатија коју је персонификовао Јосип Броз Тито је оставила снажан печат у историји Хладног рата, те њен рад и резултати, посматрани кроз калеидоскоп историјских извора као живих сведочанстава минулих времена, намећу потребу публиковања најважнијих докумената те епохе. Водећи се начелом да се о прошлости може расправљати искључиво са становишта историјских извора, Архив Југославије је покренуо едицију докумената о спољној политици Југославије. Прва у низу те серије је збирка личних порука које је југословенски председник Јосип Броз Тито разменио са америчким председницима од момента кад је као вођа партизанског антифашистичког покрета ступио на међународну сцену 1944. до своје смрти 1980.

Збирка порука размењених између америчких председника и југословенског председника обухвата краћи предговор приређивача у коме су дате информације о пореклу објављених докумената, њиховом значају и историографској вредности и 88 личних порука – 32 упућене из Београда и 56 послатих из Вашингтона које се чувају у оквиру фонда Кабинета Председника Републике Архива Југославије. Документи су приређени хронолошким редом уз максимално поштовање њихове аутентичности. Низ објављених порука започиње писмом Јосипа Броза Тита, председника Националног комитета ослобођења Југославије упућеног председнику САД Френклину Делану Рузвелту, а завршава се личним порукама размењеним између Јосипа Броза и Џимија Картера фебруара 1980. Док се на челу југословенске државе доживотно налазио Јосип Броз, на председничком месту у Вашингтону су се променила шесторица председника. Са сваким од њих Броз је размењивао поруке. Са Двајтом Ајзенхауером 15 пута, Џоном Кенедијем два пута, Линдоном Џонсоном 12 пута, Ричардом Никсоном 23, Џералдом Фордом 9 и Џимијем Картером 24 поруке. Приређивачи наглашавају да су низ међусобних порука које је Јосип Броз разменио са Ајзенхауером и Никсоном успели да идентификују, али да их нису пронашли у фонду Кабинета Председника Републике.

Публиковане поруке представљају живо и убедљиво сведочанство не само о међународној позицији Југославије, већ и о значају који је она имала за САД у бурним моментима Хладног рата. Јосип Броз је писао америчким председницима о низу питања: сукобу између Југославије и Совјетског Савеза и његових савезника; америчкој војној и економској помоћи Југославији; стварању и функционисању Балканског пакта; нормализацији односа са Совјетским Савезом; путовањима у зе-

мље Трећег света; политичким, војним и економским односима, реакцијама америчке јавности на југословенску спољну политику. Тито је разматрао и југословенска виђења промена у совјетској спољној политици и унутар самог Совјетског Савеза, рат у Вијетнаму, кризу на Блиском истоку и мировну иницијативу југословенског председника преко свог америчког колеге Џонсона у циљу постизања трајног решења за успостављање мира на Блиском истоку. Југословенски председник се бавио и совјетском интервенцијом у Чехословачкој и безбедносном ситуацијом у Европи, палестинским питањем, променама у египатској спољној политици после Насерове смрти и разговорима које је водио с новим египатским лидером Садатом, кипарским проблемом, сазивањем конференције о европској безбедности и сарадњи, као и посетама низу несврстаних земаља.

На другој страни, пажња америчких председника је била усмерена на револуционарна дешавања у Мађарској, совјетску војну интервенцију у тој земљи и југословенску политику према мађарској кризи, совјетско-америчке односе и њихове реперкусије на међународни положај Југославије и њене односе са САД. Разматрали су и ситуацију у Вијетнаму, на Блиском истоку, питања везана за успостављање система колективне безбедности, иницијативе за постизање мировних решења у Вијетнаму и на Блиском истоку, детант у односима са Совјетским Савезом, мировне преговоре у Кемп Дејвиду, совјетску интервенцију у Авганистану, талачку кризу у Ирану и питања везана за разоружање.

Овом збирком докумената Архив Југославије је најавио почетак рада на објављивању низа зборника докумената везаних за спољну политику Југославије, билатералне односе с низом земаља некадашњег Источног блока, западног савеза и чланица Покрета несврстаних земаља. Тиме ће на најбољи начин представити не само историју југословенске државе, већ и богатство југословенских архива које се може мерити са архивским наслеђем најзначајнијих земаља света.

(Александар Животић)

Писана заоставштина Аце Станојевића. Прилози за проучавање политичког деловања, приредили Иван Д. Потих и Агим Ј. Јанузи, Историјски архив „Тимочка крајина“, Зајечар, 2013, (377)

Постоји стално интересовање историчара, политиколога, правника и друге тзв. друштвене интелигенције за свестрано проучавање вишедеценијског деловања водеће политичке партије – Народне радикалне странке и водећих актера у њој у Краљевини Србији и Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца/Краљевини Југославији. Пред читаоцима и проучаваоцима историјата Народне радикалне странке и живота и деловања њеног председника, од оснивања до смрти, Алексе Аце Станојевића, јесте нова књига *Писана заоставштина Аце Станојевића*, Прилози за проучавање политичког деловања, коју су стручно приредили Иван Д. Потих и Агим Ј. Јануз, а издао Историјски архив „Тимочка крајина“, у Зајечару, 2013. године.

Аца Станојевић је изванредна историјска личност Тимочке крајине и зато не чуди што се његовој личности посвећује изузетна пажња, првенствено на подручју Тимочке крајине и у њеним градовима у којима је живео: Књажевцу и Зајечару. И ова књига је са особитом пажњом сачињена, ради освешћења успомене на њега, како би се заинтересована лица подстакла да свестрано проучавају његову личност и политички значај у његово доба и његов одраз у савременом добу.

Постоји много публицистичких књига, научних расправа и чланака, као и новинских осврта на живот и дело Аце Станојевића, али се мало њих односи на период од 1926. до 1947. године, тј. од смрти Николе Пашића до смрти Аце Станојевића. Управо тај период из живота Станојевића заузима гро простора у овој новој књизи, у којој је, такође, у мањој мери, његова писана заоставштина и из ранијег периода.

Конкретној преписци Аце Станојевића, у овој књизи претходи студијски осврт на време оснивања и деловања Народне радикалне стране и улоге Станојевића у њој, који је дао др Александар Животић, историчар и професор Историјског одељења Филозофског факултета у Београду.

Опширна преписка Аце Станојевића, предочена у овој књизи, сакупљена је из више архивских, музејских, библиотечких и других установа у Зајечару, Књажевцу и Београду: Завичајног музеја у Књажевцу, Историјског архива „Тимочка крајина“ (нарочито његовог Библиотечког фонда) у Зајечару, Државног архива у Видину (Бугарска), Архива Југославије и Архива Србије у Београду. Стручни радници, првенствено у Завичајном музеју у Књажевцу (директор Србислав Ђорђевић) и Историјском архиву „Тимочке крајине“ у Зајечару, несебично су се потрудили да у овој књизи буде представљена сва доступна преписка и друга писана заоставштина Аце Станојевића, као и факсимили архивских докумената и фотографије из његовог живота.

Из свих писама и друге писане заоставштине осећа се веома промишљена, али ненаметљива, скромна и некомпромитована природа Аце Станојевића. За разлику од ненаметљиве природе, његова политичка делатност, нарочито саветодавна, била је запажена и уважавана од свих водећих политичких актера у Народној радикалној странци, а и у другим странкама у Краљевини Србији и Краљевини

СХС/Краљевини Југославији.

У књизи се налази и изврстан извод из рецензије Миладина Милошевића, историчара и в. д. директора Архива Југославије у Београду.

Ова књига ће несумњиво побудити пажњу, првенствено стручне јавности, која је заинтересована за проучавање деловања Народне радикалне странке и Аце Станојевића у њој, али и шире читалачке публике.

(Гојко Маловић)

Миле Бакић, *Валоризација архивске грађе*, Државни архив Црне Горе Цетиње и Службени лист Подгорица, Цетиње, 2014 (362)

Почетком априла 2014. из пера познатог архивистичког стручњака и провереног научника Мила Бакића изашла је из штампе књига *Валоризација архивске грађе*, у издању две угледне јавне установе Црне Горе и то: Државног архива Црне Горе Цетиње и Службеног листа Црне-Подгорица. Рецензенти књиге су др Петер Павел Класинц, директор Међународног института архивских наука у Трсту и адвокат и публициста Јован П. Поповић из Београда.

Валоризација архивске грађе спада у најсложенији, најосетљивији и најодговорнији облик архивске делатности и задатак архивских посленика. Архивисти су ти који категоришу који се документи издвајају из бројне количине регистратурског материјала и као архивска грађа остају за трајно чување и коришћење („иде у рај“). За разлику од оне огромне количине којој је не само истекао оперативни рок већ нема историјску и другу вредност и „иде у фабрике за прераду папира“, да архивисти не би били затрпани огромном количином папира и тиме „просторно угрожени“.

Бакић је крунисао своје дугогодишње седиментирано знање, чиме ће и овом књигом, његова стручност добити место поред малобројних научника на пијадестелу архивске науке. Ово тим пре што на балканским па и европским просторима још није написано научно дело које на комплексан начин обрађује проблематику валоризације архивске грађе. То је до сада исказивано кроз реферате и друге научне облике, или кроз сепарате књига које обрађују архивску делатност. То велико искуство др Миле Бакић стекао је као руководилац Архива ЦК СКЦГ и на функцији директора Државног архива Црне Горе, а употпунио континуираним присуством и љубављу према архивској струци и науци која га је „опила“. Објављивањем књиге др Бакића црногорска архивска струка и наука добила је на дар ово научно дело које јој омогућава да буде корак испред осталих архивских служби на балканским просторима. Бакић се тиме приближио највећим именима архивистичке теорије и праксе на просторима Балкана.

Књига се састоји од 8 глава систематски поређаних и уско повезаних како то методологија рада и захтева, са око сто подналова распоређених према месту у насловима глава којима припадају. Набројаћемо поглавља: Појмовно одређење и значај валоризације архивске грађе; Валоризација архивске грађе последице и потреба рјешавање проблема њеног великог прираста, отежаног смјештајем и чувања у архивима; Настанак и развој научне мисли и теорије валоризације архивске грађе; Предмет задаци и врсте валоризације архивске грађе; Вриједност архивске грађе; Методологија валоризације архивске грађе и Нека друга битна питања валоризације архивске грађе. Књига садржи списак коришћене литературе и резиме на српском и енглеском језику.

Ово научно дело је плод седиментираног знања и дугогодишњег рада Мила Бакића, који је несебично своје огромно знање преточио у наведену публикацију и учинио је доступном, да једнако користи: архивистима, историчарима и другим зналцима друштвених делатности, регистратурама, студентима (редовних и постдипломских студија), докторантима, професорима научним радницима, истраживачима и наравно свима онима којима стигне до руку.

Приликом израде књиге аутор је користио бројну домаћу и страну литературу из архивске науке и других научних дисциплина у које конкретна тема задире (књиге, приручнике, часописе чланке стручне стандарде, домаће и стране прописе), законске и подзаконске прописе и на стотину стручних и научних радова.

Дефиниција појма валоризације и критеријуми код валоризације архивске грађе са становишта њеног значаја, за која се др Бакић залаже у овој књизи, дајући изузетну улогу и значај онима који на том сложенем и одговорном послу раде, остаће велика вредност – постамент на којима ће млађе генерације архивиста стицати стручна знања и звања.

(Јован Поповић)